

1 MANAGEMENTSAMENVATTING

Het platteland heeft een sterke aantrekking omwille van de rust en het groene karakter. Tegelijk kampt het met uitdagingen zoals het wegtrekken van voorzieningen, slechte bereikbaarheid of de aantasting van de landelijke identiteit.

De Vlaamse Landmaatschappij (VLM) gaf IDEA Consult de opdracht om na te gaan hoe dorpsuizen op het platteland bijdragen aan de leefbaarheid en de veerkracht van het platteland. De voorbije jaren werden tal van dorpsuizen ondersteund vanuit het plattelandsbeleid (PDPO III, Platteland Plus, LEADER).

De vraag van VLM ging overigens verder dan een evaluatie of terugblik. Ze richtte zich ook op de toekomst. Welke lessen kunnen we trekken voor de nieuwe programmaperiode plattelandsbeleid (2023-2027)? Toekomstige subsidies voor dorpsuizen moeten immers zo worden ingericht dat ze maximale impact brengen voor bewoners.

ONDERZOEK VAN 21 CASES OP HET VLAAMSE PLATTELAND

IDEA Consult bestudeerde binnen haar opdracht 21 dorpsuizen die het voorbije decennium in Vlaanderen werden gerealiseerd. Er werd een ruime interpretatie gehanteerd van 'dorpshuis', met zowel gebouwen, als publieke open ruimte met gemeenschapsfunctie, als mobiele infrastructuur.

We noemen hieronder een aantal bijzondere bevindingen uit dit onderzoek:

- Naast lokale besturen, parochiegemeenschappen en socio-culturele verenigingen, duiken nieuwe initiatiefnemers op voor dorpsuizen, eerder in de sociale sfeer. We hebben het in het bijzonder over welzijns- en gezondheidsvoorzieningen en cohousinggemeenschappen. Deze nieuwe types van promotoren zijn verruimen vaak de traditionele visie op het dorpshuis, vanuit de koppeling die ze maken met hun maatschappijvisie en engagement. In het licht van 'het geconnecteerde dorp' (zie verder), goed om dit soort van partijen mee in scope te nemen.
- Dorpsuizen kunnen nieuwe betekenis geven aan erfgoed of beeldbepalende gebouwen. Tien projecten zijn ontstaan vanuit de opportuniteit om een leegstaand gebouw te herbestemmen tot ontmoeting, waarbij acht van de tien gebouwen een voormalige religieuze invulling hadden (kerken en parochies) en gelegen zijn op een gunstige en centrale plek binnen het dorp.
- De werking en de continuïteit van veel dorpsuizen berust vaak op de inzet van vrijwilligers. Verschillende initiatieven gaven aan dat het een 'verouderde' kern is die de werking van het dorpshuis draagt, wat onzekerheid met zich meebrengt naar de toekomst. We krijgen vanuit de bevraging het beeld van overwegend traditionele groepen achter de dorpsuizen, die al langer actief zijn. In onderzoek van o.a. UCLL rond burgerinitiatieven duikt vaak een ander beeld op van gedreven, jonge groepen die gemakkelijk mensen rekruteren om dingen samen te doen. We herkennen hierin het levensfasemodel van groepen vrijwilligers. Startende en autonome groepen zijn fel naar buiten gericht en sluiten aan bij wat relevant is in de samenleving. De meeste groepen rond de bevroegde dorpsuizen lijken zich in een andere fase te bevinden. Ze zijn meer intern gericht en staan minder open voor samenwerking.

- Ondanks enkele vernieuwende voorbeelden, zagen we in de meerderheid van de 21 cases op het platteland een eerder traditionele invulling aan het dorps huis. Vaak gaat het over het aanbieden van infrastructuur om ontmoeting te faciliteren en plaatselijke verenigingen te ondersteunen. We zien beperkte linken met (nieuwe) uitdagingen en opportuniteiten op het platteland. Ook de kansen van digitale technologie werden quasi niet benut. Deze vaststelling moet de aanleiding vormen om sterker richting innovatie te prikkelen in de volgende programmaperiode. Het LEADER-kader zou daar de directe aanleiding moeten voor zijn.

SUCCESSFACTOREN VAN DORPSHUIZEN

Succes of falen van dorps huizen heeft te maken met de context van het dorp, de openheid en de dynamiek van de initiatiefnemer en de betrokkenheid van lokale actoren:

- *Context van het dorp en de gemeenschap.* Afhankelijk van de kenmerken van het dorp komen er noden en behoeftes van de gemeenschap naar boven waar een project op kan inspelen. Uit de dieptecases bleek het inspelen op urgente behoeftes via oplossingen op maat een succesfactor te zijn.
- *Profiel van de initiatiefnemer.* De persoon of organisatie achter het project heeft vanzelfsprekend ook een dominante invloed op succes. Projecten hebben als dorps huis minder kans op slagen wanneer ze enkel vanuit de eigen organisatie worden opgezet en de initiatiefnemer naar binnen is gekeerd. Daarmee samenhangend kleurt ook ondernemerschap sterk het succes.
- *Relatie met en invloed van lokale actoren.* Samenwerking met de buurt vergroot het draagvlak en is een belangrijke succesfactor. Iedereen bereiken blijft evenwel een uitdaging, denk daarbij aan doelgroepen als jongeren of mensen van andere origine. Dit vergt extra aandacht.

HET GECONNECTEERDE DORP

Als we dorps huizen ondersteunen in de toekomst, is het belangrijk rekening te houden met de bevindingen uit bovenstaande evaluatie. Tegelijk moeten we deze initiatieven plaatsen in een vernieuwd toekomstbeeld op het platteland.

Vanuit het Europees Netwerk voor Plattelandsontwikkeling (ENRD) werd het concept ‘Smart Villages’ gelanceerd als toekomstbeeld voor veerkrachtige dorpen. Als we de contouren van dit concept verbinden met recente literatuur over leefbaarheid en vitaliteit van dorpen, komen we tot een toekomstbeeld dat we zouden samenvatten als ‘het geconnecteerde dorp’.

‘Geconnecteerd’ heeft daarbinnen vijf dimensies:

1. Het verwijst naar het dorp als systeem, dat een geïntegreerde aanpak vereist. Mensen, gebouwen, voorzieningen en landschap, ze zijn met elkaar verbonden;
2. Interne verbondenheid tussen bewoners, wat in een recente Nederlandse publicatie ‘gemeenschapskracht’ wordt genoemd (Goed voor elkaar dorpen, 2022). Succesvolle dorpen kunnen terugvallen op een sterke bewonersdynamiek, ondersteund vanuit het lokaal bestuur;
3. Externe verbondenheid met omliggende dorpen en met de stedelijke omgeving;
4. Digitaal geconnecteerd en gebruik makend van nieuwe technologie (‘smart villages’);

- Aangesloten op de toekomst en proactief inspeland op actuele uitdagingen op vlak van wonen, open ruimte, leefmilieu, en andere.

DORPSHUIZEN IN DE TOEKOMST: AANBEVELINGEN

Dorpshuizen kunnen in de nieuwe programmaperiode platteland (2023-2027) financieel worden ondersteund binnen LEADER. Belangrijk is daarbij de bevindingen uit dit onderzoek mee te nemen.

Uit de evaluatie van de 21 cases leren we dat dorpshuizen vooral betekenisvol zijn geweest naar het verenigingsleven, of een antennefunctie vervulden op vlak van dienstverlening. Ze hebben overwegend gefaciliteerd.

Vooruitdenkend vanuit het 'het geconnecteerde dorp', zouden we aan het dorpshuis als facilitator, twee types van dorpshuizen willen toevoegen, met name de gangmaker en de innovator. Het zijn twee vormen met een versterkt engagement, enerzijds richting het dorp, anderzijds richting samenleving als geheel. Bedenk dat het prototypes zijn, tussen de drie vormen bestaat overlap, ze kunnen gecombineerd voorkomen. Het ideaalbeeld is wellicht een dosis van elk, waarbij de verhouding aangepast is aan de context en de 'gemeenschapskracht' van het dorp.

Tabel 1: drie prototypes van dorpshuizen

De facilitator <i>Het dorpshuis als context</i>	Het faciliterende dorpshuis werkt in belangrijke mate receptief. Het biedt plek aan initiatieven en dienstverlening vanuit organisaties en bestuur. Ook verenigingen organiseren er activiteiten. Het dorpshuis faciliteert verschillende diensten, creëert ruimte voor ontmoeting. De hoofdfocus ligt op een goede werking van het 'huis' en minder op de uitdagingen van het dorp als geheel.
De gangmaker <i>Het dorp en haar omgeving als context</i>	Het dorpshuis als gangmaker richt zich op het dorpsleven, op de woon- en omgevingskwaliteit in brede zin. De infrastructuur staat in functie van een actieve werking van de dorpingen rond lokale thema's. Ontmoeting is voor de gangmaker onvoldoende, ontmoeting moet leiden tot samenwerking en projecten.
De innovator <i>De maatschappij en de wereld als context</i>	Het dorpshuis als innovator is breed maatschappelijk georiënteerd en wil actor zijn in een aantal uitdagende transitie's. Het dorpshuis is voortrekker van duurzame ontwikkeling. Er zijn bewonersgroepen actief rond lokale energieproductie, collectief vervoer, korte keten, ecologische landbouw, vereenzaming, etc.

VERSCHILLENDE VERTREKPOSITIE VRAAGT GEDIFFERENTIEERD BELEID

De drie prototypes die we schetsen voor dorpshuizen, zijn niet in elke context relevant en haalbaar. De haalbaarheid van elk type is afhankelijk van het aanwezige **sociaal kapitaal**.

Inzonderheid als het over verschillen in capaciteit gaat, kunnen lokale besturen de veerkracht van dorpsgemeenschappen ondersteunen. Ook regionale organisaties (regionaal landschap, opbouwwerk, streekintercommunales,...) en regionale programma's als LEADER moeten hun rol spelen. De lokale actiegroep

die het LEADER-programma aanstuurt, is immers meer dan een sponsor van projecten, ze moet ook werken aan visievorming en capaciteitsopbouw in de regio.

De dorpsbegeleider, doorgaans in dienst van de gemeente, zien we op meer en meer plaatsen verschijnen, met een interessante meerwaarde op diverse fronten, als stimulator en inspirator van initiatief, maar ook ter ondersteuning van burgers en verenigingen op vlak van communicatie, het aantrekken van financiële middelen (bv. helpen bij subsidies), materiaal ter beschikking stellen en verbinding maken (tussen burgers onderling en naar de buitenwereld).

Zeker op plaatsen waar weinig sociaal kapitaal is, kan dorpsopbouw richting 'het geconnecteerde dorp' moeizaam verlopen. Het zal in klein stapjes zijn. Zoals we ook al hoger stelden, zal men tegelijk de binding met de plek moeten verhogen via ingrepen in het openbaar domein en investeringen in woonkwaliteit of door identiteitsversterkende initiatieven (spektakel rond de lokale geschiedenis, een erfgoedproject, etc).

SELECTIEKADER EN RANDVOORWAARDEN VOOR DORPSHUIZEN

De succesfactoren die uit de studie naar voor kwamen voor dorpshuizen, kunnen we als randvoorwaarden meenemen in de toekomstige subsidiëring:

- Het succes van een dorpshuis is rechtstreeks evenredig met de mate waarin het inspeelt op een lokale urgente behoefte. We vragen bijgevolg indieners van dossiers om hun voorstellen te onderbouwen vanuit een contextanalyse. Ook via een dorpsvisie zou een indiener de ruimere scope waarbinnen het project zich situeert kunnen beargumenteren;
- De initiatiefnemer moet gemeenschapsgericht zijn en een open mindset hanteren. Hij of zij mag niet alleen voor eigen rekening rijden. Vanuit het dorpshuis moeten meerdere doelgroepen en belangen worden gediend. Een 'third place' staat open voor iedereen en bereikt idealiter ook iedereen;
- In toekomstige projecten vragen we een sterke betrokkenheid van bewoners, verenigingen en ondernemers en samenwerking met het lokaal bestuur. Het vorm geven van een nieuw perspectief moet een cocreatietraject zijn: samen ontdekken hoe het dorp was, is en zou kunnen zijn.

Gezien dorpshuizen infrastructuurprojecten zijn, stellen volgende bijkomende criteria voor:

- Aandacht voor ruimtelijke en architecturale kwaliteit. Dorpshuizen zijn een belangrijk onderdeel van het dorp en ze bepalen mee de woonkwaliteit, die een belangrijke driver is voor identiteitsvorming, sociale cohesie en leefbaarheid.
- Aandacht voor klimaat, energie en het gebruik van duurzame materialen.

LEADER TEN VOETEN UIT

Dat we dorpshuizen in de komende plattelandperiode ambitieus insteken, heeft te maken met de stevige uitdagingen die we op het platteland de komende jaren en decennia willen aanpakken.

Wie bovengenoemde voorwaarden leest, zal veel parallellen zien met de zeven kenmerken van de LEADER-methodiek. Ons pleidooi voor dorpshuizen die zich op een ambitieuze manier inschrijven in de visie van het geconnecteerde dorp, ligt m.a.w. helemaal in lijn met de LEADER-filosofie.

